

Mphato
wa **1**

Puku ye Kgolo ya dikanegele tše kopana

SEPEDI

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Puku ya

1

Mokgwa wa go šomiša Puku ye ye Kgolo:

Dikanegelo tše di lego ka mo go puku ye:

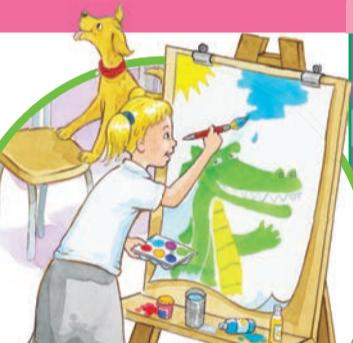
1 Ke kgona go bala

1

2 Boipabalelo bo tla pele

7

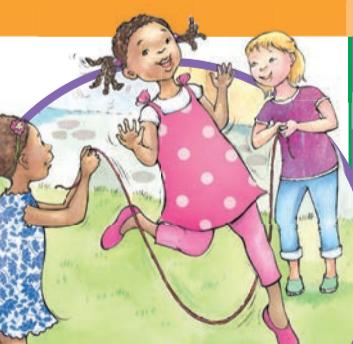
3 Lethabo ka phapošingborutelo

10

4 Go thoma sekolo

15

5 Balapa le bagwera ba Boati

20

Bjalo ka morutiši o swanelwa ke go beakanya le go lokišetša go dira mešongwana ya go bala ka go šielana, wena le barutwana ba gago. Ka mehla ge o dira mošongwana wa go bala ka go šielana, wena o le morutiši, o šoma le barutwana ka moka. Le ge go le bjalo, barutwana ba gago ge ba le ba bantši kudu, go tla ba gabotse kudu ge o ka šoma le seholpha, goba le karolwana e tee ya barutwana. Go swanetše go hlokomelwla le go kgonthišwa gore barutwana ba kgona go dula gabotse, le gore ba bone Puku ye Kgolo, gore ba kgone go bala sengwalo.

Ka go Puku ye Kgolo, dinako tša go bala ka go šielana, barutwana ba rutwa gore puku e swarwa bjang, gore puku e swarwa ka mokgwa wa maleba - go phetlolla maphephe ka mokgwa wa maleba. Go tšweletšwa pele mekgwa ya motheo ya puku - khabara, ka pele, ka morago, le hlogo - leina la puku. Gape, go bontšhwa le malebela a gore tshepetšo ya go bala e dirwa bjang, gape, mekgwa yeo e bohlokwa mo go tšweletšeng pele go theeletša ga barutwana, go bolela, go bala, go nagana, go fa mabaka le go ba le mabokgoni a go ngwala, go ya ka dinyakwa tša SEPHOLEKE (CAPS):

- Go tšweletša pele mabokgoni a go theeletša le go bolela.
- Go tšweletša pele ponagalo ya mabokgoni a go bala.
- Go araba dipotšišo ka ga kanegelo.
- Go kgatha tema dipoledišanong, go bolela ka go šielana.
- Go thala, go diragatša goba go ekiša ditiragalo.
- Go šomiša diswantšho go laela gore kanegelo e mabapi le eng.
- Šomiša go bala ka go šielana bjalo ka motheo wa go ngwala ka go šielana.

Go itokišetša nako ya go bala Puku ye Kgolo.

- Kgonthiša gore barutwana ka moka ba bona puku.
- Ge barutwana ba phapošiborutelo ya gago e le ba bantši, bokaone ke gore o šome le seholpha se sennyane.
- O tla hwetša gore go na le mohola go dira gore puku e eme gore o se hlwe o e swara ge o dutše o e bala. (Lebelela ditaelo tša gore o dire gore puku e eme ka khabara ya morago.)
- Šomiša rula goba sešupo go šupa mantšu, ge o dutše o bala.
- Ge o nyaka go bonagatša mantšu, o ka mamaretša mantšunyana a go mamaretša go dikologa lentšu go le bonagatša, goba wa dira lefastere la maselamotse. Šomiša setsekana sa pampiri ya sebopego sa khutlonnethwi, o se ripe mo bogareng, gomme o bee khutlonnethwi, o e tloše mo bogareng, gomme o mamaretše khutlonnethwi godimo ga sengwalwa gore go bonagale fela lentšu le tee.

Nako ya mathomo ya go bala ka go šielana

Nako ya mathomo e lebanywa le boipshino le tebelelo ya mathomo ya go lebelela sengwalwa, barutwana bona ba fetola ka bobona ge ba lebelela sengwalo.

- Phetlolla kanegelo, ba tla bala. Bolela ka ga ditshwantšhetšo.
- Kgopela barutwana gore ba bolele gore ba nagana gore kanegelo yeo e theilwego godimo ga diswantšho e reng.
- Tšweletša mantšu a mathata goba a maswa pele barutwana ba bala kanegelo.
- Dira dikarata tša mantšu go tsebagatša tlotlontšu ye mpsha.
- Bala kanegelo, o šomiša ditlhagišo, gomme o fetolafetola lentšu la gago, lebelo le moywa lentšu. Šomiša dika le ditlhagišo tša sefahlego.
- Latela mongwalo ge o dutše o bala, ka go šupa mantšu ka kotana goba ka rula, gore barutwana ba bone seo o se balago, gomme ba amanye modumo le dika mo lephepheng. Gape se se tla ba thuša go bona tshepetšo ya go bala go tloga go la ngele go ya go la mmagoja, le go tloga godimo go ya tlase.
- Šomiša se bjalo ka sebaka sa go tsebiša 'polelo ya puku' bjalo ka: mantšu, mafoko, lephephene, mongwadi le hlogo, bjalobjalo.
- Dira gore barutwana ba kgathe tema mo kanegelong, ka go bolela fao sekafoko se ipoeletšago (mohlala: "Kitima, kitima, kitima ka lebelo leo o ka le kgonago, o ka se ntshware - Ke nna monna wa borotho bja dikhanakhana!").
- Kanegelo ye e bušeletšwago e swanetše go balwa gabedi go ya gararo, go fa barutwana sebaka sa go tšweletša polelo ya mogobelo, ge ba ekiša ditiragalo, goba go bušeletša dikarolo tša kanegelo, ka mantšu ao ba ikgethetšego ona.

Nako ya bobedi ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya bobedi go šomišwa sengwalo sona seo se šomišitšwego, gomme nepišo e šuthela go tšwela pele go kgatha tema mo go baleng le morutiši, go šomišwa dipoledišano tše di šomišwago go tšweletša pele kwešišo ya tlotlontšu, go fetolela mabokgoni le sebopego sa sengwalo (popopolelo, maswaodikga, bjalojalo).
- Go tšwa go wena, morutiši, go dira gore go išwe šedi go hlokome leng dithuto tše di amanago le šedi yeo e lebelelago dikgopololo tše di latelago, mabapi le dikgatišo, dibopego tša dingwalo, mekgwa ya tumothlaka, dipatrone tša polelo, boitshupo bja mantšu, mokgwa wa go lemoša mantšu, le kwešišo, go mehlwaela ya tekanetšo (ntšukantšu, go pušeletšopeakanyo, go tšeia gore go bjalo, tekanyetšo le dipotšišo tša go fa maikutlo).

Nako ya boraro ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya boraro ya go bala ka go šielana, barutwana ba swanetše go bala sengwalo ka bobona gomme ba kgathe tema ka go bolela, ba kgathe tema ka go dira ka matsogo le go ngwala ditiragalo tše di theilwego godimo ga sengwalo.
- Ge go kgonagala, sengwalo sa Go balwa ka go Šielana se swanetše go tsebiša go Ngwala ka go Šielana moo morutiši a swanetšego go laetša gore sengwalo se ngwalwa bjang, gomme barutwana ba sware morero wa go ngwala taodišo ka ga sengwalo, gomme morutiši a kgathe tema ya go kgonagatša le go ba sethaledi sa go laetša gore go ngwalwa bjang. Gomme tshepetšo e thuša go lokišetša barutwana ge ba dira mošomo wa bona wa go ngwala.

1

Ke kgona go bala

Kefa ya ka.

Lefela la ka.

Komiki ya ka.

Kepisi ya ka.

Puku ya ka.

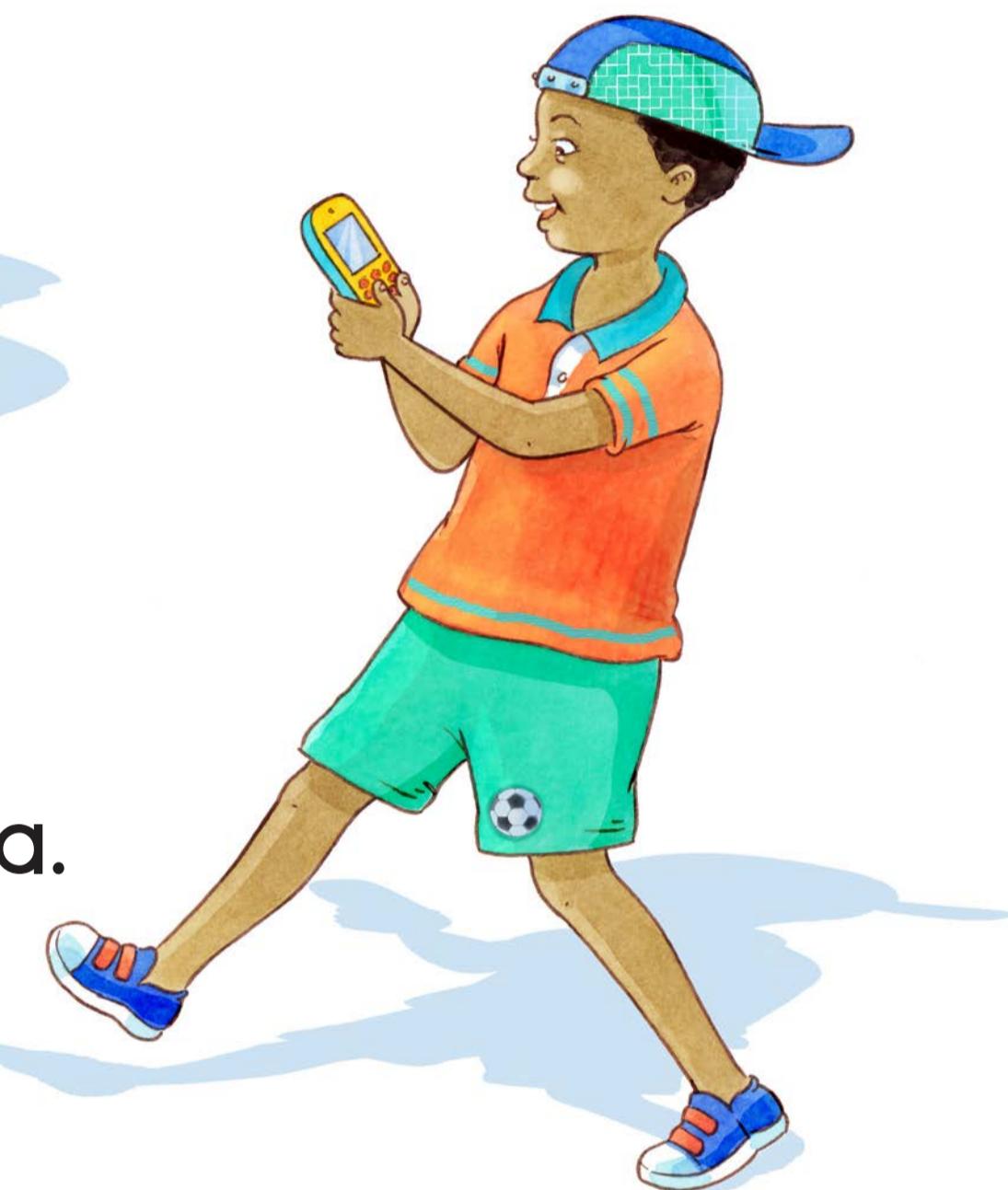
Mma wa ka.

Tate wa ka.

Koko wa ka.

Sellathekeng ya ka.

Seipone sa ka.

Ketlela ya teye
ya ka.

Mangina a ka.

Ke a kitima.

Aowi!

Ke kota!

2

Boipabalelo bo tla pele

O se ke wa bapala ka mohlagase.
O se ke wa bapala ka dihlare.

Tloga kgauswi le dilo tša go fiša.
O se ke wa di kgwatha.
O se ke wa bapala ka mankgwari goba
digotetši. O se ke wa bapala ka mollo.

Ke dilo dife tše di fišago?

Ke dife tšeо ka nako di fišago?

Ke dife tšeо di sa fišego?

3

Lethabo ka phapošingborutelo

Tumišo o rata go thala.

Ann o rata go penta.

Boati o rata go bala.

Sam o rata dipoloko.

Jerry o rata
go ngwala.

High Quality Top

Mary o rata go sega.

Ken o rata tege ya go bapadiša.
Thati o rata diphasele.

Billy o rata tšohle!

4

Go thoma sekolo

Tumišo

Ann

Boati

Sam

Ken

Ke nna Boati.

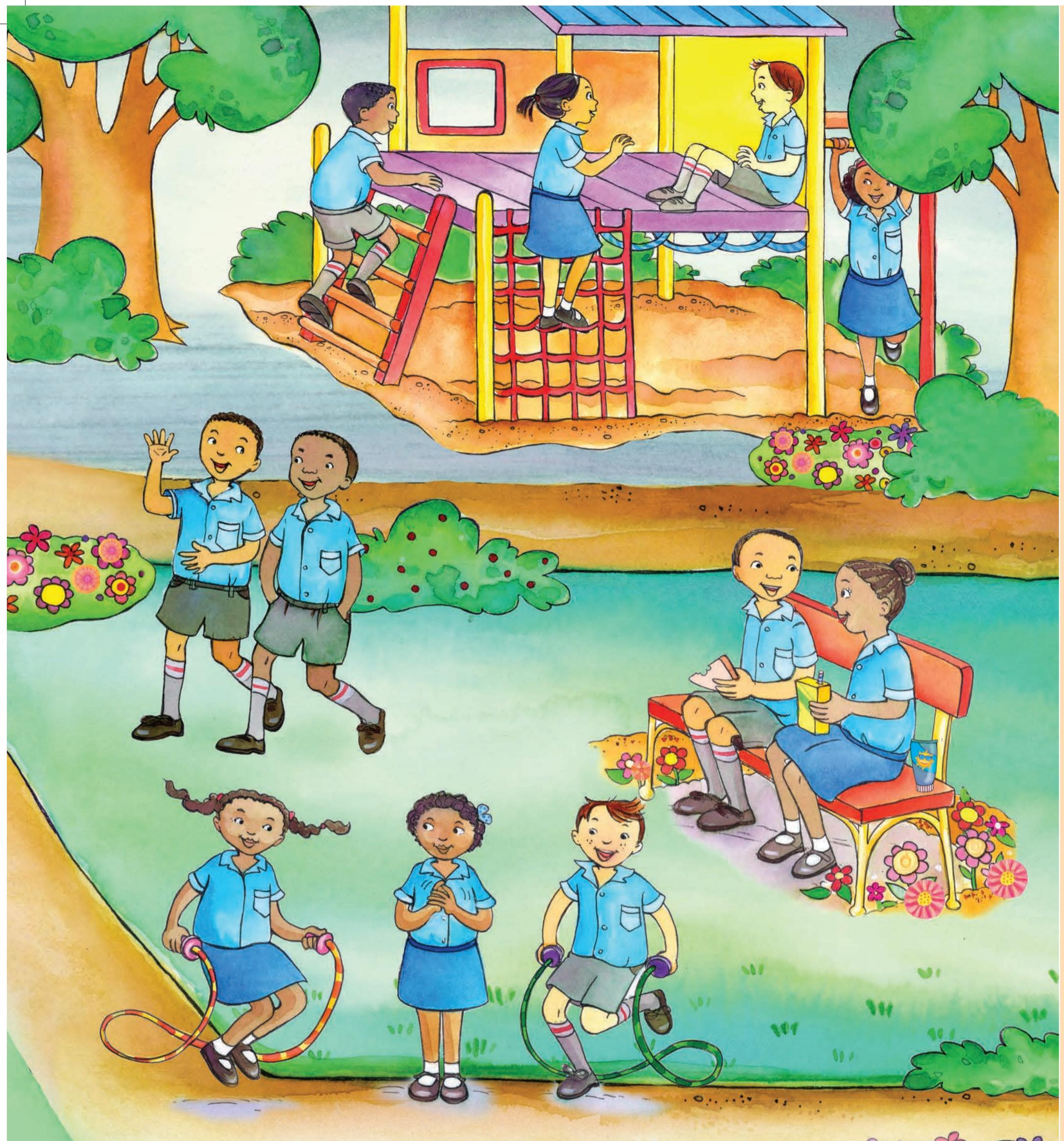
Yo ke Ann, Sam, Ken le Tumišo.

Ye ke Kolo mpša ya mo sekolong.

Kolo ke mpša ya go segiša.

Go a thabiša go bapala ka ntle
letšatšing. Re rata go kitima
le go tsheretshere.

Re a kitima le go bapala ka
ntle letšatšing. Re rata letšatši
la go fiša. Kolo e rata go kitima ka
ntle letšatšing.

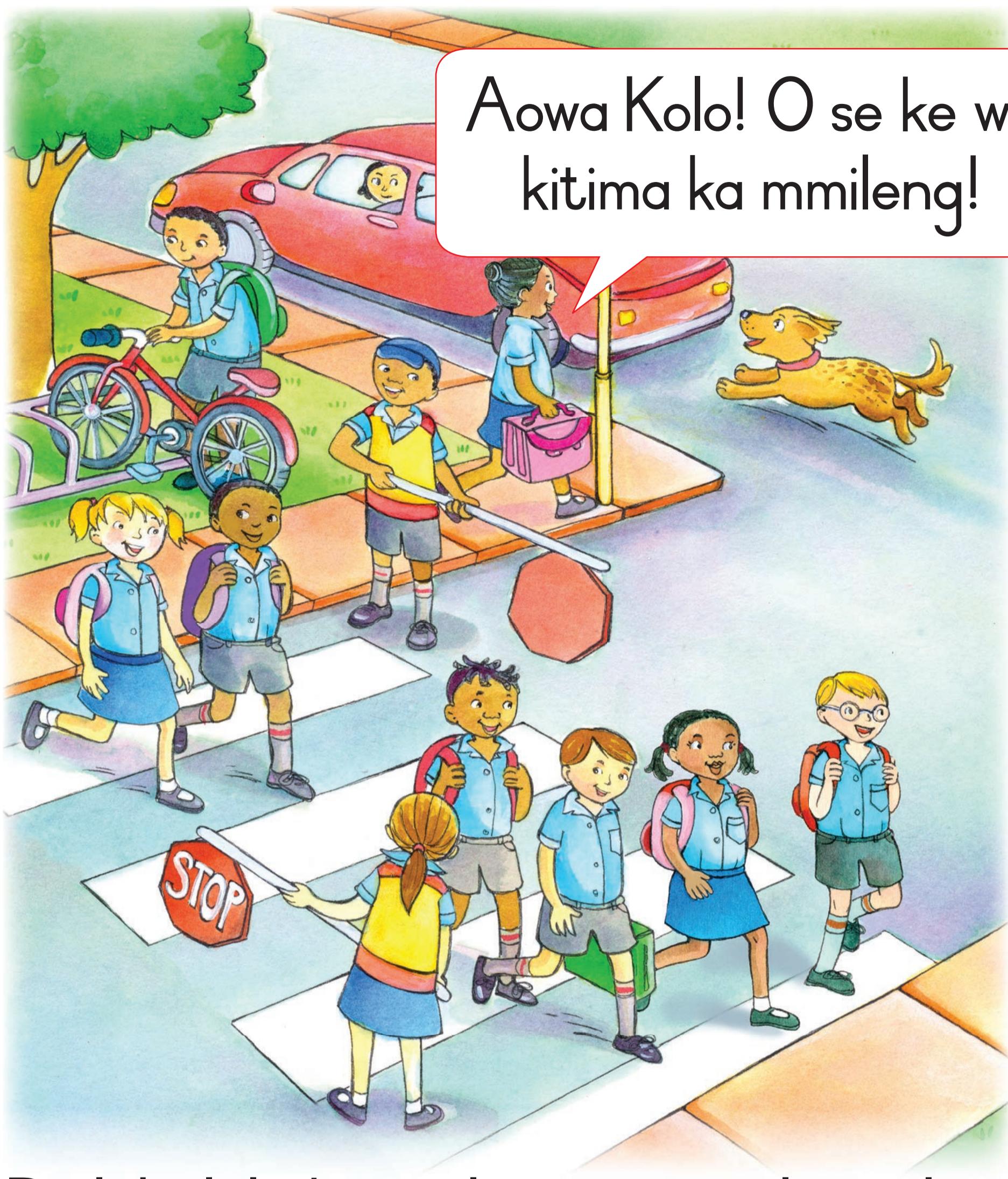
Wou, wou, wou!

Re a opela.

Kolo e ka tlase ga legogwa.

Kolo e a ipshina.

Ge sekolo se tšwile re ya gae.

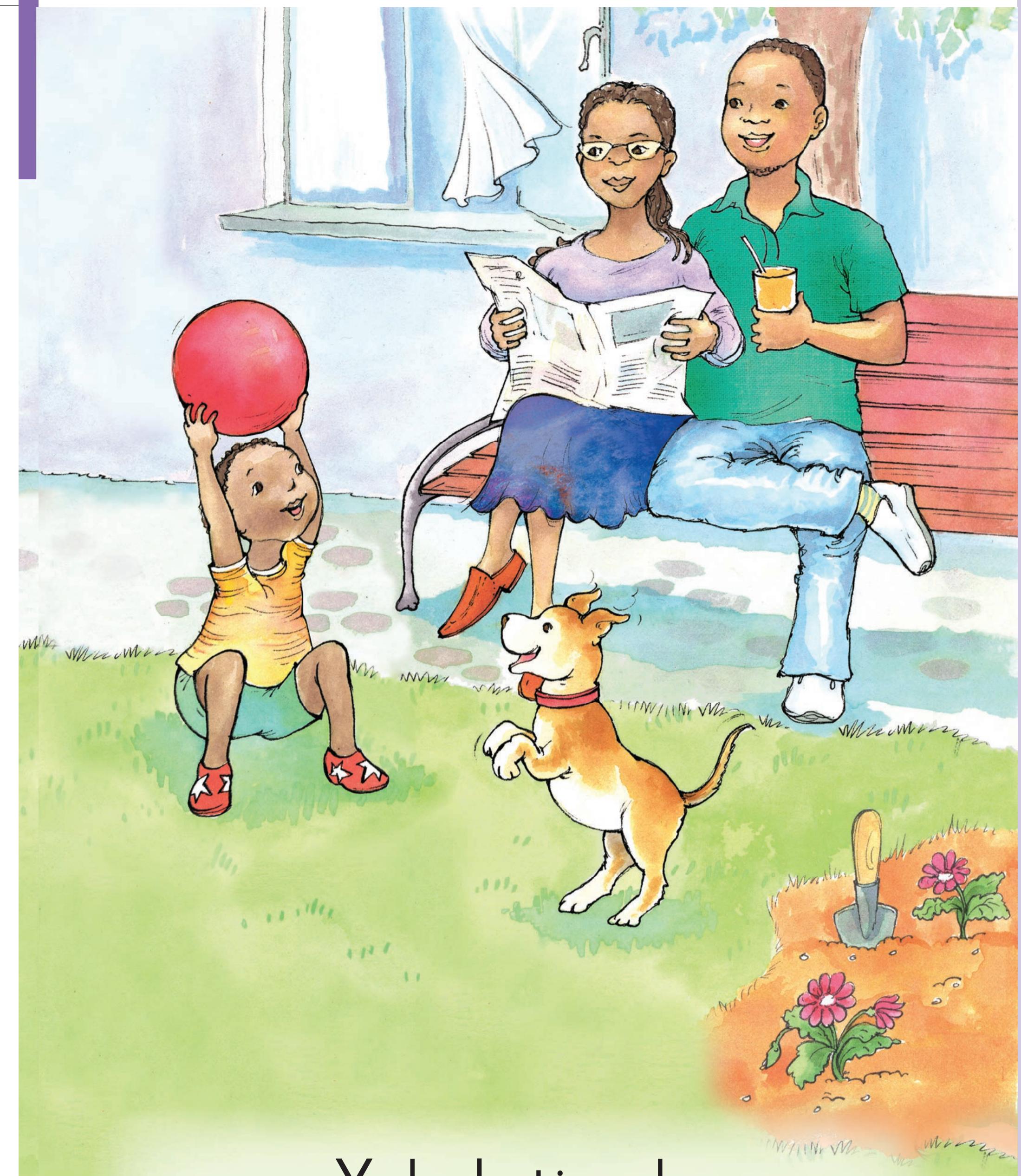
Aowa Kolo! O se ke wa
kitima ka mmileng!

Re lebelela ka go la mmagoja le go la
nngele le go la mmagoja gape.
Ka morago re a putla. Re a ema ge
robot e le ye khubedu. Go bose go ya
sekolong.

Balapa le bagwera ba Boati

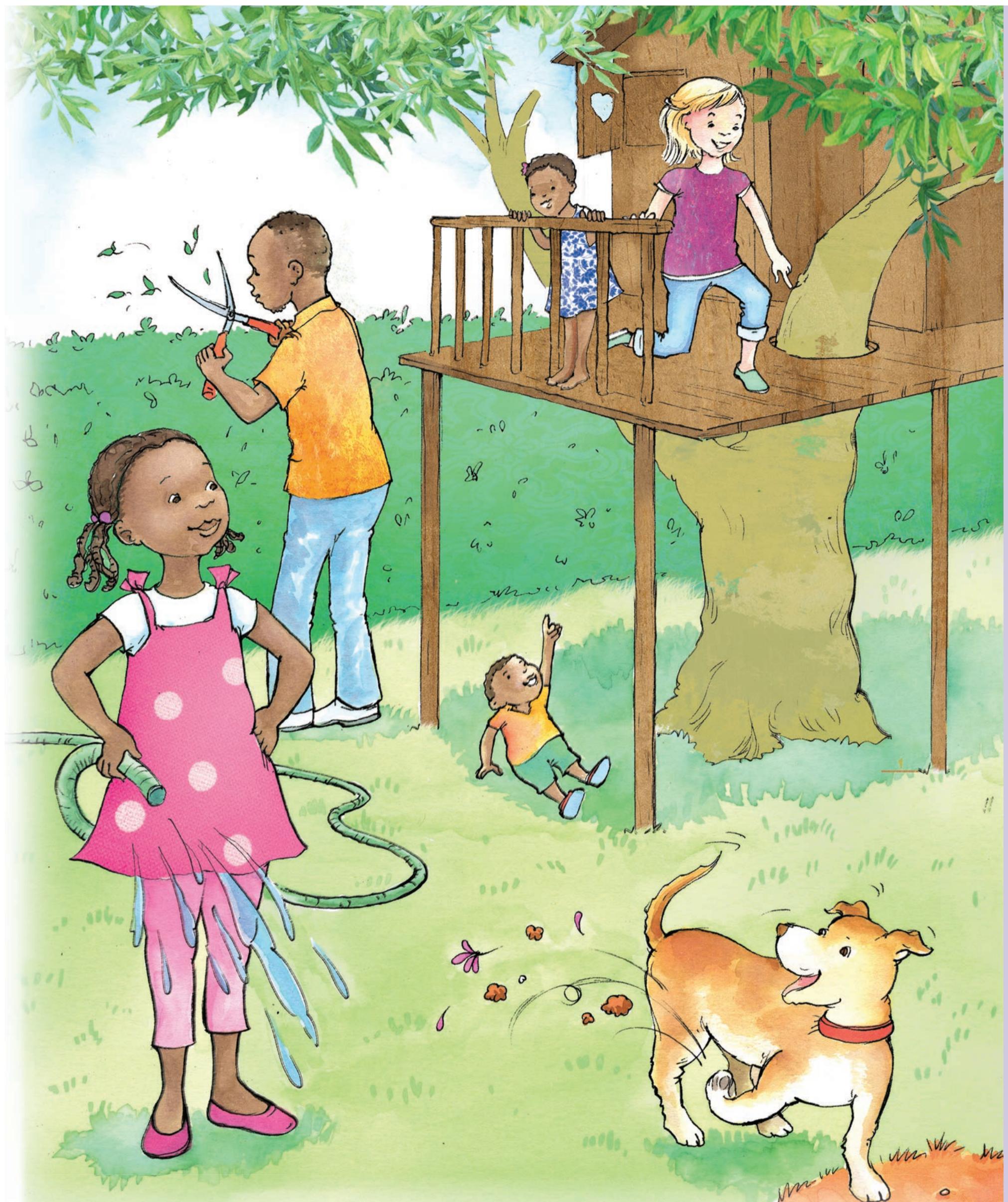
Ke nna Boati. Ke na le mengwaga
ye 7. Yo ke sesi wa ka.
Yo ke mogwera wa ka Ann.

Yo ke buti wa ka.
Ba ke bomma le bopapa.
Ye ke mpša ya ka.

Re rata go bapala.
Re rata go bala.

Re thuša ka tšengwaneng. Re
bapala ka ngwakong wa mohlareng.
Mpša e rata go epa.

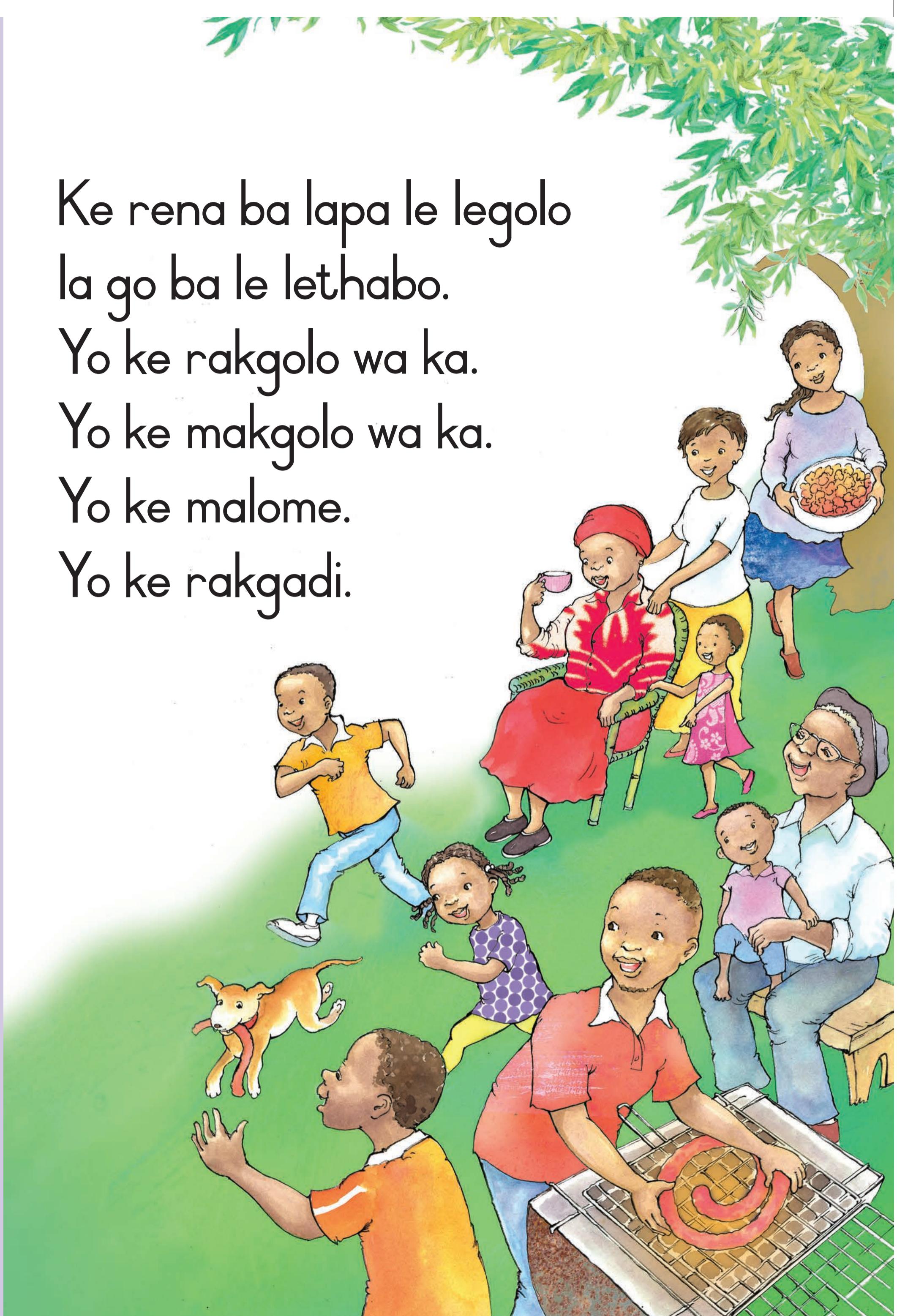
Ke rena ba lapa le legolo
la go ba le lethabo.

Yo ke rakgolo wa ka.

Yo ke makgolo wa ka.

Yo ke malome.

Yo ke rakgadi.

Sam, Ken, Ann le Tumišo ke bagwera
ba ka.

Re rata go bapala.
Ke mogobotse go ba le bagwera.
Go a thabiša go ba le mpša.

O a amogelega mohlwaeleng wa Puku ye Kgolo. Puku ye, ye Kgolo e hlama karolo ya Mohlwaela wa Molalatladi, wo o aparetšago dipukutšomo, kgoboketšo, dipadišo tše di hlophilwego le diphoustara. Re hutša gore o tla hwetša dikanegelo tša go fapanā tše di akareditšwego ka go Dipuku tše Kgolo tše seswai tša mphato wo, tše di nago le mohola go barutiši ba lena, le gore barutwana ba lena ba tla ipshina ka maitemogelo a go bala ka go šielana. SEPHOLEKE (CAPS) sa Kgato ya Motheo se tšweletša molaleng go Bala ka go Sielana e le ye nngwe ya dikarolwana tše bohlakwa tša maano a go bala. Go bala ka go šielana ka mehla go diragatšwa mo nakong ya matšatši a mabedi le a mane mo bekeng mo ngwana yo mongwe le yo mongwe a nago le sengwalo sa go swana le tše dingwe tša go balwa. Dipukutšomo le dipadišo tše di hlophilwego di swanetše boikemišetšo bjo.

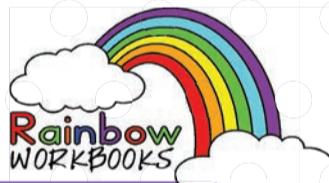
Le ge go le bjalo, go bala ka go šielana o šomiša Puku ye Kgolo ya go ba le maletere a magolo ke mokgwa wo mobotsebotse wa go bala ka go šielana, ka gore barutwana ba kgona go bona maletere le diswantšho, gomme, o kwešiša ge o dutše o bala ka mokgwa woo o swanago le go bolela kanegelo ya balapa ka mokgwa wa setlwaedi wa setšo. Go bohlakwa gore barutwana ba dule ba dikologile Puku ye Kgolo, ka gore barutwana ka moka ba kgona go bona le go bala sengwalo. Maletere a magolo a Puku ye Kgolo a dira gore motho a balele godimo, a balela barutwana ba palo ye kgolonyana ka nako e tee mo lefelong leo go iketlwago, motho a sa tšhoge selo.

Puku ye Kgolo mo go mehlwaela ye, e tla tsebiša barutwana dikanegelo tše ntši, direto, merumokwana le ditiragatšo, gammogo le tsebo, le ditshwantšho, ka lerato.

Ke mošomo wa gago, bjalo ka morutiši, go dira gore dikanegelo di be le bophelo mo go barutwana, le go dira gore lefelo le ba lego go lona le be la go thabiša, la go ba lefelo la khuduego ya mahlahla. Ge o šomiša Dipuku tše Kgolo, go go kgontšha gore o be mohlala, ka maitemogelo a go bala, ka go hlama moywa lethabo, go wena le barutwana ba gago. Re hutša gore puku ye e tla go thuša gore o dire ka wona mokgwa woo.

Dikgopoloo tše dingwe tša go šomiša Puku ye Kgolo

ISBN 978-1-4315-3013-7

ISBN 978-1-4315-3013-7

THIS BOOK MAY NOT
BE SOLD.

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street, Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
First edition 2016

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

The Big Books in this series are available in all languages. They were developed by a team of UNISA Language and Education experts as part of their Community Engagement contribution to South Africa's education sector.

Author: V McKay

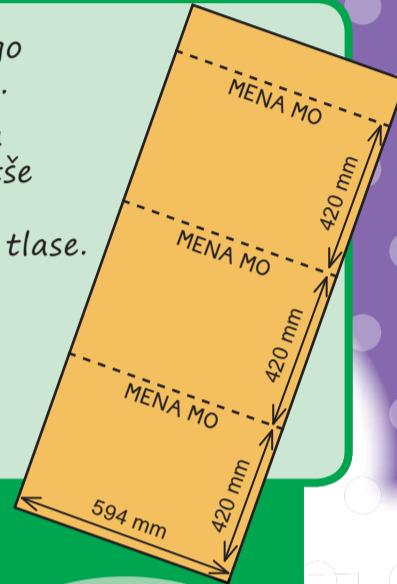
Itirele lefelo la gago la go bea Dipiku tše Kgolo

O tla swanelwa ke go ba le:

1. Khatepoto ya bophaphathi bja go lekana le bja Puku ye Kgolo ge e butšwe (594 mm) le botelele bja Puku ye Kgolo, gararo (1360 mm).
2. Theipi ya go kgomaretša
3. Dipatiši tše pedi goba diphekese go swara khatepoto maemong a yona.

Šomiša Theipi ya go mamaretša go kgomaganya diripa tša khatepoto.

Mena khatepoto go dira freimi ya sebopego sa A gomme o mamaretše botlase le bokapele bjale ka ge go laetšwa mo go tshwantšetšo mo tlase.

- Šomiša phaphathi ya plastiki ye e se nago mebalā e be sekhpetsi sa Puku ya gago ye Kgolo. E tla hola barutwana le morutiši go ngwala godimo ga plastiki.
- Ngwala godimo ga sekhpetsi ka pene yeo e dirilwego, gagolo, ka meetse, yeo e hlatswegago.
- Šomiša sepatiši sa go se ngaologe sesolo go kgomagantsha sekhpetsi sa Puku ye Kgolo, sa go bonagantsha.

